

УДК.159.923.2

Колодяжна А.В.,

к. псих. н., доцент кафедри педагогіки та методики професійного навчання Київського національного університету технологій та дизайну, kol-alla@ukr.net

Україна, м. Київ

ПРОБЛЕМИ ВИВЧЕННЯ ЕМОЦІЙНОГО КОМПОНЕНТУ САМОСВІДОМОСТІ

У статті розглянуті різні підходи до змісту поняття ставлення до себе. Автор аналізує терміни, які використовуються для позначення окремих аспектів емоційного компоненту самосвідомості, обґрунтовує необхідність вивчення природи самоставлення сучасною психологією.

Ключові слова: ставлення, емоційний компонент самосвідомості, самоставлення, глобальна самооцінка, самоповага.

Постановка проблеми. Виділення емоційного компоненту самосвідомості особистості в якості самостійного об'єкта психологічного аналізу обумовлене його особливою природою. Роботи, присвячені вивченню емоційного компоненту самосвідомості, надають підставу для висновку про різноманітність термінології, яка використовується для опису його змісту і розкривається за допомогою категорій «установка», «особистісна суть», «ставлення», «соціальна установка», «почуття», «Я-концепція» тощо. Тому актуальними є питання про визначення змісту даного поняття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття самоставлення розглядається в межах психоаналітичного (А. Адлер, Х. Кохут, К. Хорні та ін.), гуманістичного (феноменологічного) (У. Джеймс, Г. Каплан, К. Роджерс, М. Розенберг та ін.), інтеракціоністичного (Р. Бернс, С. Куперсміт, Д. Мід та ін.), соціально-когнітивного (А. Ален, А. Бандура, А. Бек, А. Бем, Г. Маркус, Х. Хекхаузен та ін.), епігенетичного (Е. Еріксон), екзистенційного (Р. Лейнг та ін.), особистісно-орієнтованого (Б. Ананьев, І. Кон, С. Рубінштейн та ін.), діяльнісного (О. Леонтьев, В. Столін, О. Соколова та ін.) напрямків та в теоріях «взаємозв'язків» (О. Лазурський, В. М'ясіщев) і «установки» (Д. Узнадзе, Н. Сарджвеладзе). Аналіз точок зору різних авторів на природу емоційного компоненту самосвідомості надає підставу говорити про велику кількість термінів, в яких відображено зміст даного поняття або окремих його аспектів: інтегральна самооцінка, самоповага, самоприйняття, любов до себе, симпатія до себе. Така ситуація призводить до певних труднощів в аналізі його змісту та при співставленні експериментальних даних та потребує певного аналізу підходів, які існують в літературі.

Метою статті є аналіз змісту поняття емоційний компонент самосвідомості особистості, його визначення представниками різних психологічних напрямків.

Виклад основного матеріалу. На рівні свідомості самоставлення проявляється у поведінці та діяльності як глобальне почуття «за» або «проти» самого себе у формі самоповаги, аутосимпатії, самоінтересу, очікуваного ставлення з боку оточуючих.

Індивідуальна психологія А. Адлера наголошує на тому, що уявлення особистості про себе та про світ є частиною життєвого стилю. А основою для побудови

самоставлення є вибудовування самоповаги як прагнення до переваги над іншими. Вчений впевнений, що «почуття цінності людської особистості не повинно зменшуватися» [1, с.123]. А.Адлер називає уявлення про себе схемою апперцепції, де апперцепція це суб'єктивна інтерпретація того, що людина отримує через посередництво почуттів.

Х. Кохут (засновник психоаналітичної школи, яка має назву Я-психологія) вважає, що саме внутрішня структура «Я» здатна забезпечити почуття самоцінності.

К. Хорні [2, с.19] зазначає, що самоставлення є основою функціонування здорової та адаптованої особистості, а провідну роль в розвитку самоставлення відіграють ступінь співвідношення образів «реального» та «ідеального Я». На думку К. Хорні, позитивне самоставлення це почуття безумовного самоприйняття індивіда, яке виявляється у формі довірчої установки до світу, або почутті «вітальної впевненості». Основним механізмом формування самоприйняття є інтеріоризація паттерну батьківсько-дитячих відносин.

Природа самоставлення як почуття самоприйняття індивіда досить докладно розкривається в феноменологічному підході К. Роджерса. Тут аналіз відбувається за допомогою положень про те, що самоставлення індивіда має афективно-мотиваційну детермінацію та проявляється в почутті внутрішнього благополуччя або неблагополуччя індивіда.

К. Роджерс стверджує, що людина, спостерігаючи за собою та даючи оцінку собі та своєму досвіду, пізнає, буде та вдосконалює власне уявлення про себе. «Я» або Я-концепція у Роджерса це розуміння людиною самої себе, засноване на життєвому досвіді минулого, подіях сучасного та надіях на майбутнє [1]. Основну гіпотезу такого підходу К.Роджерс формулює так: «Особистість володіє величезними ресурсами розуміння себе, зміни своєї Я-концепції, ставлень та я-поведінки, яку можна регулювати». Він наголошує на тому, що Я-концепція зберігає цілісність, не дивлячись на те, що з досвідом особистість змінюється, адже уявлення про себе протягом життя особистості залишається відносно сталим [1]. Тому паралельно з процесом формування Я-концепції розвиваються потреби в позитивному ставленні до себе та потреби в позитивному ставленні з боку оточуючих.

Залежно від ставлення інших людей до індивіда та від його самоставлення формується, на думку

К.Роджерса, той чи інший тип особистості: «повноцінно функціонуюча» або «неприспосована» особистість. Таким чином, вчений пов'язує самоставлення особистості з формуванням її Я-концепції, але не отожднює ці процеси.

Загалом поняття Я-концепції є фундаментальним для гуманістичної психології.

Одним з перших звертається до проблеми вивчення та визначення Я-концепції У.Джемс [3], який розділяє глобальне «Я» особистості на «Я, що усвідомлює» та «Я-як-об'єкт», як дві сторони однієї цілісності, що існують одночасно. З одного боку, людина володіє свідомістю, а з другого усвідомлює себе саму як один з елементів дійсності. Особистість, описуючи свої якості, завжди дає їм певні оцінки. У.Джемс, розглядаючи критерії такого оцінювання, наголошує, що «самооцінка залежить від того, ким ми хотіли б стати, яке положення хотіли б зайняти в цьому світі; це служить точкою відліку в оцінці наших власних успіхів або невдач» [3, с.35].

М.Розенберг та Г.Каплан при розкритті природи самоставлення спираються на відмінності процесів самопізнання та самоставлення. У загальному вигляді знання про себе розглядаються як система уявлень про себе, а самоставлення розуміється як стійке почуття на адресу «Я», або стійке ставлення до себе [4]. Вони вважають, що стійкість самоставлення особистості забезпечують мотиви самоповаги та потреби у стійкості образу «Я». Позитивна або негативна установка, спрямована на специфічний об'єкт, що має назву «Я», відображає ступінь розвитку у індивіда почуття самоповаги, власної цінності та позитивного відношення до всього, що входить в сферу його «Я».

Л.Уелс та Дж.Марвел, аналізуючи різноманітні підходи до розуміння ставлення індивіда до себе, дійшли висновку, що «грубе позначення самооцінки як цілісного аспекту уявлення про себе не надає адекватного знання про те, чим воно є». Вони пропонують [4] одне з рішень, що дозволяє співвіднести точки зору на природу самоставлення, які вже існують. Автори виокремлюють три головні погляди на термін самоставлення, які відображають різні теоретичні орієнтації та різняться психологічним змістом: любов до себе, самоприйняття та почуття компетентності. При цьому, зазначають Л.Уелс та Дж.Марвел, різниці в підходах зумовлені більшою мірою акцентуванням на почутті симпатії або на оцінюванні. Терміни «любов до себе» та «самоприйняття» різняться за ступенем усвідомлення почуття симпатії на власну адресу. Тобто самоприйняття передбачає усвідомлення даного почуття або ставлення.

В роботах інтеракціоністичного напрямку основним механізмом формування самоставлення є інтеріоризація ставлень з боку «значимих інших». Детально дане положення відображене в працях Р.Бернса, С.Куперміта, Д.Міда та ін. На думку авторів цього напрямку, формування ставлення до себе відбувається в процесі соціальної взаємодії, коли індивід усвідомлює та засвоює ставлення до себе оточуючих його людей.

Диференціацію «знання про себе ставлення до себе» найбільш чітко висвітлено в роботах Р.Бернса. Визначаючи Я-концепцію як «сукупність усіх уявлень

індивіда про себе, об'єднану з їх оцінкою...» [5, с.30-31], науковець виокремлює дві її складові: описову складову, або образ «Я», та ставлення до себе (самооцінка та прийняття себе). Тобто, за Р.Бернсом, самоставлення існує тому, що знання про себе не може бути байдужим для людини та пробуджує в ній оцінки та емоції.

Взявши за основу теорію У.Джемса, Р.Бернс розглядає Я-концепцію як сукупність уявлень людини про себе та пише, що «...Я-концепція це складна структурована картина, яка існує у свідомості індивіда як самостійна фігура або фон і включає як власне Я, так і відносини, в які воно може вступати, а також позитивні та негативні цінності, пов'язані із сприйнятими якостями і ставленнями Я в минулому, теперішньому і майбутньому» [5, с.38]. Таким чином, вчений характеризує Я-концепцію не лише як констатацію та опис рис особистості, а як усю сукупність оцінних характеристик та пов'язаних з ними переживань. Виходячи з цього, «позитивну Я-концепцію можна прирівняти до позитивного ставлення до себе, до самоповаги, прийняття себе, відчуття власної цінності» [5, с.37].

«Ставлення індивіда до себе, яке формується поступово та набуває звичного характеру» С.Куперміт називає самооцінкою. «Воно виявляється як почуття схвалення, ступінь якого відображає впевненість індивіда у своїй самоцінності, значимості» [4]. Тобто самооцінка це особистісне судження про власну значимість, яке виражається в установках, властивих індивіду.

Значимо загальні положення, що їх розділяють автори соціально-когнітивних орієнтацій досліджень, які не звертаються до поняття цілісної Я-концепції, а самоставлення особистості розглядають як почуття компетентності. Зокрема, А.Ален, А.Бандура, А.Бек, А.Бем, Г.Маркус надають великого значення пізнавальним процесам у формуванні самоставлення особистості, серед яких виокремлюються «процеси самоатрибуції» та самооціночні емоції (А.Бандура, Х.Хеххаузен та ін.), процеси «самосприйняття» і фокусування на певних аспектах свого «Я», самоефективність, що сприймається (А.Бек, А.Бандура) [4].

Так, А.Бандура вводить в обіг такий когнітивний механізм як «самоефективність», цілеспрямовано заперечуючи самооцінку як глобальне утворення. Г.Маркус, А.Бем, А.Ален використовують поняття я-схем, що є узагальненим досвідом, завдяки якому організується та контролюється інформація в певній області діяльності та впорядковується чуттєвий досвід індивіда.

А.Бек пропонує поняття, які стосуються «актуального Я». До них належать «паттерн самокоманд» та «особистісні значення». «Паттерн самокоманд» формується в процесі внутрішнього діалогу. Самокоманди можуть мати характер самопокарання або самонагороди, в залежності від того, як індивід оцінює ефективність своїх дій. Саме за допомогою цієї системи, на думку автора, народжується самоставлення особистості.

А.Бандура, розглядаючи процеси формування самоповаги, відводить провідне місце

«самоєфективності, яка очікується». Автор визначає її як тенденцію індивіда сприймати результат виконання завдання за допомогою власних здібностей та описує стратегії підтвердження самоєфективності. Висока самоєфективність, пов'язана з очікуванням успіху, сприяє підтриманню високої самоповаги, тобто виступає як основний механізм, що формує та підтримує певний рівень самоповаги.

Таким чином, в розглянутих підходах до самоствавлення головна увага дослідників (А. Бек, А. Бандура) сконцентрована на механізмах оцінювання, які утворюють почуття впевненості в собі або почуття компетентності. Основною характеристикою самоствавлення є переживання успіху або невдачі. На відміну від цього самоприйняття розуміється як стиль ставлення до себе, або загальна життєва установка, яка виникає на основі співставлення образу «Я» суб'єкта у відношенні до «ідеального образу Я».

Епігенетичний підхід Е. Еріксона наголошує на тому, що формування ставлення до себе відбувається через призму власної ідентичності. Его-ідентичність розуміється як співвідношення ідентифікацій та можливостей індивіда, які сприймаються ним на основі досвіду взаємодії з оточенням та знань про те, як реагують на нього інші. За суттю саме так відбувається формування самоствавлення. Якщо воно позитивне (почуття безумовного самоприйняття індивіда), то за Е. Еріксоном [6], виражається в понятті «базальної довіри».

В екзистенційних підходах (Р. Лейнг та ін.) обстоюється думка, що людина не може існувати без «свого» світу, а її світ не може існувати без неї. Кожен індивід сам конструює свій світ. Р. Лейнг [7] розглядає онтологічно захищену особистість, яка здатна бути автономною індивідуальністю, тобто відчуває непохитну впевненість у власній реальності та ідентичності. Самоствавлення особистості виявляється, зокрема, в любові до себе, яка є почуттям «онтологічної впевненості» (за Р. Лейнгом). Під цим терміном розуміють почуття емоційної та інтелектуальної впевненості, що виникає в результаті ефективності виховання індивіда.

Розуміння самоствавлення як установочного утворення знайшло своє пояснення в роботах представників особистісно-орієнтованого напрямку (Б. Ананьєв, І. Кон, С. Рубінштейн та ін.).

Б. Ананьєв вважає, що «Я» є цілою системою свідомого ставлення до себе, як до психофізичної істоти, тобто ставлення до власної зовнішності, до свого тіла, до своєї поведінки, а також до власних внутрішніх психічних станів. Свідоме ставлення до себе складається поступово, проходить тривалий своєрідний цикл розвитку та є відносним знанням про себе. У ньому вирішальне значення належить ставленню до себе як до особистості, яке залежить, перш за все, від самої форми діяльності.

С. Рубінштейн пише, що «вивчення... діяльності природно і закономірно переходить у вивчення властивостей особистості... Будь-яка діяльність виходить від особистості як її суб'єкта... Особистість як свідомий суб'єкт усвідомлює не лише навколишнє, але і себе в своїх стосунках з тими, що її оточують... свідомо

привласнює собі все, що робить людина, привласнюючи всі її справи і вчинки, і свідомо приймає на себе відповідальність як їх автор і творець... Проблема... вивчення особистості... завершується розкриттям самосвідомості» [8, с.434-435].

І. Кон [9] вибудовує свої бачення про даний феномен на базових положеннях теорії диспозиційної регуляції соціальної поведінки, визначаючи самоповагу як емоційний компонент особливої установчої системи «образу Я», як «особистісне оцінювальне судження, виражене в установках індивіда до себе (схваленні або несхваленні), які вказують міру здатності індивіда до успішності...». На його погляд, термін самоповага відображає міру прийняття суб'єктом самого себе як особистості та визнання своєї соціальної людської цінності.

Предметом самосприйняття і самооцінки індивіда можуть бути його тіло, здібності, соціальні зв'язки тощо. Згідно з цим виділяється система часткових, парціальних оцінок. Узагальнюючи ці уявлення, І. Кон пише, що підсумкове вимірювання «Я», яке виражає «міру прийняття або неприйняття індивідом самого себе, позитивне або негативне ставлення до себе, похідне від сукупності окремих самооцінок являє собою загальний знаменник» [9, с.71], глобальну самооцінку.

Найширше зміст поняття самоствавлення розкривається в роботах В. Століна. Його уявлення про самопізнання та самоствавлення базуються на ідеях О. Леонтьєва [4] про діяльність, свідомість та особистість. В. Столін розглядає самоствавлення як складову особистості та компонент самосвідомості [10]. Він розмежовує в єдиному процесі самосвідомості такі аспекти знання про себе, процес отримання цих знань та процес самоствавлення. Причому, самоствавлення як психологічне утворення пов'язане з поняттями Я-концепція, образ Я, самооцінка, установка на себе тощо. Кожний з цих компонентів самосвідомості характеризується певним когнітивним змістом та емоційною забарвленістю. В. Столін відмічає, що процес самосвідомості здійснюється через переживання конфліктних змістів, і під час цього процесу особистість пізнає, що вона може перебороти, а що ні. В результаті особистість усвідомлює свої власні якості, риси та формує певне ставлення до себе.

За В. Століним, основою самоствавлення є процес, в якому власні риси та якості оцінюються особистістю у відношенні до мотивів, що виражають потребу в самореалізації. Тобто зміст самоствавлення відображає перш за все специфіку переживання змісту «Я» для суб'єкта, похідного від реального його буття. Таким чином, в рамках концепції В. Століна «... самоствавлення не є прямим наслідком знання про себе, хоча феноменологічно виводиться з нього... самопізнання і самоствавлення пов'язані опосередковано...» [10, с.7-8]. Самоствавлення семантично формується (когнітивна складова) і переживається (емоційна складова) у свідомості суб'єкта. Когнітивна складова самоствавлення в свідомості виражається в суб'єктивному присвоєнні собі рис, тобто в самосприйнятті, емоційна у виникненні емоцій, відчуттів, направлених на самого себе [10]. Суб'єкт при цьому ставиться до свого «Я» залежно від того, чи сприймається воно як негативна,

позитивна або конфліктна (суперечлива) умова досягнення мотивів особистості. Звідси ставлення людини до себе може бути позитивним («Я» умова, що сприяє самореалізації), негативним («Я» умова, що перешкоджає самореалізації) або конфліктним («Я» умова, яка в один і той же час і сприяє і перешкоджає самореалізації) [10].

Як безпосередню наявність у свідомості особистісного сенсу «Я» розглядає самоставлення і С. Пантілєєв. Самоставлення не базується на оцінці соціальної бажаності сприйманої в собі риси, і не є прямим наслідком знання про себе, хоча виводиться з нього [11]. С. Пантілєєв зазначає, що «самоставлення може розумітися... як безпосередньо-феноменологічна представленість (на поверхні свідомості) особистісного змісту «Я» для самого суб'єкта. При цьому специфіка переживання змісту «Я» є похідною від реального буття суб'єкта, його об'єктивної позиції в соціумі...» [11, с.22].

О.Соколова, розглядаючи самоставлення, приділяє основну увагу вивченню Я-образу особистості.

Загалом, В. Столін, С. Пантілєєв та О. Соколова визначають природу самоставлення через категорію особистісного змісту та розуміють ставлення до себе як сформоване в процесі співвідношення власних властивостей особистості з мотивами її самореалізації.

В рамках теорії «взаємозв'язків» О. Лазурського В. М'ясішева категорія «самоставлення» розглядається як єдність змістових і динамічних аспектів особистості, міра усвідомлення і якість емоційно-ціннісного прийняття себе як ініціативного і відповідального начала соціальної активності [4].

Представники школи Д. Узнадзе розробляють концептуальну модель самоставлення як соціальної установки, вводять саме поняття «самоставлення».

У роботах Н.Сарджвеладзе ставлення до себе разом із соціальним статусом і установкою особистості до зовнішнього світу, складає зміст системи «особистість соціальний світ» і є однією із структурних одиниць диспозиційного ядра особистості. Під диспозицією автор розуміє «схильність до певної взаємодії особистості з соціумом і самою собою..., деяку готовність або фіксовану установку суб'єкта життєдіяльності» [12, с.192].

Результатом узагальнення різних почуттів та емоцій особистості відносно себе вважають самоставлення І.Чеснокова, М.Лісіна. Для цього ними використовується термін «емоційно-ціннісне ставлення», що визначається як «специфічний вид емоційних переживань, в яких відображено власне ставлення особистості до того, що вона знає, розуміє, відкриває стосовно себе, тобто найрізноманітніші її самоставлення» [13, с.109]. Переживання при цьому розуміється як внутрішня динамічна основа, спосіб існування самоставлення, через який людина усвідомлює ціннісний сенс власного ставлення до себе. Воно може протікати як у формі безпосередньої емоційної реакції, так і в «інактуальній формі» (П.Якобсон), «коли жива емоційна реакція відсутня і замінюється оцінювальним судженням, за яким стоїть в даний момент не актуалізоване стійке почуття, а згорнута, в певний час безпосередньо пережита емоційна реакція» [13]. На думку М. Лісіної,

самоставлення це почуття самості, яке надає знанням про себе афективного забарвлення.

І. Чеснокова розуміє самоставлення як компонент самосвідомості. Центральною ланкою внутрішнього психічного світу людини є розвинуте позитивне почуття до свого «Я», яке є стійкою особистісною рисою. Воно лежить в основі єдності і цілісності її особистості, погоджує і упорядковує внутрішні цінності, завершує структуру характеру [13].

Висновки. Отже, теоретичний аналіз проблеми змісту поняття емоційний компонент самосвідомості дозволяє зазначити, що, по-перше, психологічна література містить велику кількість термінів, які використовуються для позначення його або окремих його аспектів. В поняття включені причини та сенс, що впливають на поведінку людини, ставлення до інших, позитивний або негативний полюс сприймання себе самого, власних можливостей, якостей, місця серед інших людей. У вітчизняній психології домінує розуміння самоставлення, як афективного утворення, передусім, емоційно-ціннісного. Суттєві різниці в розумінні самоставлення все ж надають підстави зазначити, що ставлення особистості до себе впливає на прояв соціальної активності особистості, обумовлює її адекватність і диференційованість. Воно виступає мотивом саморегуляції поведінки і актуалізується на всіх етапах здійснення поведінкового акту, починаючи з його мотивуючих компонентів і закінчуючи власною оцінкою досягнутого ефекту поведінки.

Література

1. Роджерс К.Р. Взгляд на психотерапию. Становление человека [Шекст] / К.Р.Роджерс. – Издательская группа «Прогресс», «Универс», 1994. – 484 с.
2. Хорни К. Невротическая личность нашего времени. Самоанализ. [Шекст] / Карен Хорни. – М.: «Прогресс-Универс», 1993. – 479 с.
3. Джемс, У. Психология. [Шекст] / Джемс Уильям – М.: Педагогика, 1991. – 368 с.
4. Самосознание и защитные механизмы личности. Хрестоматия. / Ред. Д.Я. Райгородский. Самара: Бахрах – М, 2000. – 656 с.
5. Бернс, Р. Развитие Я-концепции и воспитание. [Шекст] / Р.Бернс; Пер. с англ. Общ. ред. В.Я.Пилиповского. – М.: Прогресс, 1986. – 424 с.
6. Эрикссон, Э. Детство и общество. [Шекст] / Эрик Г.Эрикссон. Изд. 2-е, перераб. и доп. / Пер. с англ. – СПб.: Ленато, АСТ, Фонд «Университетская книга», 1996. – 592 с.
7. Аэинг, Р. Расколотое «Я». [Шекст] / Рональд Д. Аэинг: пер. с англ. – СПб.: Белый Кролик, – 1995. – 352 с.
8. Рубинштейн, С.А. Основы общей психологии. [Шекст] / С.А. Рубинштейн – СПб.: Питер, 2008. – 713 с. (Серия «Мастера психологии»).
9. Кон, И. С. Открытие «Я». [Шекст] / И.С. Кон – М.: Политиздат, 1978. – 367 с.
10. Столин В.В. Самосознание личности. [Шекст] / В.В. Столин – М.: МГУ, 1983. – 284 с.
11. Пантлєєв С.Р. Самоотношение как эмоционально-оценочная система. [Шекст] / С. Р. Пантлєєв. – М.: Изд-во МГУ, 1991. – 108 с.
12. Сарджвеладзе, Н.И. Личность и ее взаимодействие с социальной средой. [Шекст] / Н.И. Сарджвеладзе – Тбилиси: «Мециереба», 1989. – 206 с.

13. Лисина М.И. Проблемы онтогенеза общения : монография [Текст] / М.И. Лисина. – М.: Педагогика, 1986. – 144 с.

References

1. Rodzhers K.R. Vzgl'yad na psihoterapiyu. Stanovlenie cheloveka [Tekst] / K.R. Rodzhers. – Izdatelskaya gruppa «Progress», «Univers», 1994. – 484 s.

2. Horni K. Nevroticheskaya lichnost nashego vremeni. Samoanaliz. [Tekst] / Karen Horni. – M.: «Progress-Univers», 1993. – 479 s.

3. Dzheims U. Psihologiya. [Tekst] / Dzheims Uilyam – M.: Pedagogika, 1991. – 368 s.

4. Samosoznanie i zaschitnyie mehanizmyi lichnosti. Hrestomatiya. / Red. D. Ya. Raygorodskiy. – Samara: Bahrah, 2000. – 656 s.

5. Berns R. Razvitie Ya-kontseptsii i vospitanie. [Tekst] / R. Berns; Per. s angl. / Obsch. red. V. Ya. Pilipovskogo. – M.: Progress, 1986. – 424 s.

6. Erikson, E. Detstvo i obschestvo. [Tekst] / Erik G. Erikson. Izd. 2-e, pererab. i dop. Per. s angl. – SPb.: Lenato, АСТ, Fond

«Universitetskaya kniga», 1996. – 592 s.

7. Leyng R. Raskolotoe «Ya». [Tekst] / Ronald D. Leyng : per. s angl. – SPb. : Belyiy Krolik, 1995. – 352 s.

8. Rubinshteyn S.L. Osnovyi obschey psihologii. [Tekst] / S.L. Rubinshteyn – SPb.: Piter, 2008. – 713s. (Seriya «Mastera psihologii»)

9. Kon I. S. Otkryitie «Ya». [Tekst] / I. S. Kon – M.: Politizdat, 1978. – 367 s.

10. Stolin V. V. Samosoznanie lichnosti. [Tekst] / V. V. Stolin – M.: MGU, 1983. – 284 s.

11. Pantileev S.R. Samootnoshenie kak emotsionalno-otsenochnaya sistema. [Tekst] / S. R. Pantileev. – M.: Izd-vo MGU, 1991. – 108 s.

12. Sardzhveladze N.I. Lichnost i ee vzaimodeystvie s sotsialnoy sredoy. [Tekst] / N. I. Sardzhveladze Tbilisi : «Metsniereba», 1989. – 206 s.

13. Lisina, M. I. Problemy ontogeneza obscheniya : monografiya [Tekst] / M.I. Lisina. – M.: Pedagogika, 1986. – 144 s.

Kolodyajzna A.V.,

candidate of psychological sciences, associate professor of department of pedagogics and method of professional studies of the Kievan national university of technologies and design, kol-alla@ukr.net

Ukraine, Kyiv

PROBLEMS OF STUDY EMOTIONAL COMPONENT OF CONSCIOUSNESS.

The article describes the different approaches to the meaning of attitude. The author analyzes the terms used to describe certain aspects of the emotional component of consciousness, justifies the need to study the nature samootnosheniya modern psychology.

Key words: attitude, emotional component of identity, self, global self-esteem, self-respect.

